

Dialectverlies in Egmond aan Zee: taalsituatie in een Noord-Hollands vissersdorp

Sven Kohnen

Dialectverlies

De Nederlandse dialecten lijken langzaam maar zeker te verdwijnen. “De bezorgdheid over het uitsterven van de dialecten is net zo oud als de dialectkunde zelf. Al sinds het einde van de vorige eeuw wijzen de dialectologen op de onafwendbare achteruitgang van de streektaalen.” (Hoppenbrouwers 1990:9) Het veranderingsproces of zelfs het uitsterven van talen en dialecten, voltrekt zich in de huidige samenleving veel sneller dan vroeger. Steeds minder mensen spreken nog een aardig woordje in hun eigen dialect. Het gesproken dialect van vroeger is in sommige gebieden zelfs bijna nooit meer te horen. Welke redenen leiden tot minder dialectgebruik?

Om een antwoord op deze vraag te kunnen geven moeten we de huidige levensomstandigheden met die van vroeger vergelijken. Vroeger leefden de mensen veel geïsoleerder dan vandaag de dag. Het leven speelde zich grotendeels af in het eigen dorp. Er bestond vrijwel alleen contact met mensen uit dezelfde regio. Daardoor hadden de mensen een groot saamhorigheidsgevoel. Ze identificeerden zich met hun eigen regio, cultuur en ook met hun dialect. Er bestond een sterke regionale identiteit. Sinds het midden van de vorige eeuw leven mensen veel minder in besloten gemeenschappen. De verhoogde mobiliteit bracht de mensen in toenemende mate in contact met bewoners van andere regio's.

Wellicht nog belangrijker dan de gestegen mobiliteit is het prestigeverlies van het dialect. Dat leidde ertoe dat ouders er massaal toe overgingen hun kinderen in de standaardtaal op te voeden. Bovendien moeten dialectliefhebbers en dialectsprekers vechten tegen vooroordelen. Volgens sommige mensen is het dialectgebruik in de huidige maatschappij ongepast. Ook vinden veel mensen dat dialectgebruik typisch is voor een gebrek aan opleiding. Misschien heeft dit standpunt zich ook genesteld in het hoofd van de generatie die tegenwoordig geen dialect meer spreekt. De opvoeding in een dialect zou dus een beletsel zijn voor een goede beheersing van de standaardtaal. Er is echter geen enkel wetenschappelijk bewijs voor een dergelijke stelling, toch blijkt het heel moeilijk om mensen van het tegendeel te overtuigen.

Samenvattend kunnen we twee belangrijke factoren benoemen die voor een minder dialectgebruik in het algemeen verantwoordelijk kunnen zijn:

1. *De mobiliteit*
2. *Het prestigeverlies van het dialect*

Dit artikel geeft – na een beknopte beschrijving van het Egmondse dialect – een analyse van de tegenwoordige taalsituatie in het vissersdorp. Ter plekke werd een onderzoek uitgevoerd dat in een masterscriptie is uitgemond (Kohnen 2011), waarvan hier een bondig verslag wordt gepresenteerd. Zes personen van verschillende leeftijden werden in verschillende spreesituaties geïnterviewd. De spreektaal van de zes geïnterviewde personen wordt met het Standaardnederlands vergeleken en geanalyseerd. In dit onderzoek werd gewerkt met de methode van Schmidt en Herrgen, die in Duitsland is ontwikkeld en voor de eerste keer in het Nederlandse taalgebied werd toegepast. Schmidt en Herrgen (1989) hebben een methode ontwikkeld voor de analyse van dialectische gegevens, waarmee de structuur van het taalgebruik in dialectregio's kan worden afgebeeld. Concreet wordt in dit onderzoek dialectverlies geconstateerd waar het volgens de huidige kennisstand te verwachten is. Aan het eind willen we de volgende vragen beantwoorden: Hoe ziet de zogenaamde 'verticale dimensie' van de gesproken taal in Egmond aan Zee eruit? Welke taalsituatie kunnen we bij de zes informanten uit Egmond aan Zee constateren?

Het 'Derpers'

Dialectverlies vindt nagenoeg overal in Nederland plaats, maar de impact en de snelheid van het verschijnsel verschilt sterk per regio. Globaal genomen lijkt het meeste dialectverlies op te treden in de Randstad, in de oostelijke en noordelijke periferie van Nederland houden de dialecten beter stand. Dit onderzoek bespreekt de Noord-Hollandse kustplaats Egmond aan Zee. Egmond aan Zee was vroeger een vissersdorp en de mensen verdienden hun brood uitsluitend met de visserij. Met de opkomst van de grote havens boette de visserij in Egmond aan Zee aan belang in. De visserij vestigde zich in IJmuiden en daarmee vertrok ook een groot deel van de Egmondse bevolking uit het dorp. Sinds 1936 is Egmond aan Zee geen vissersdorp meer. Egmond aan Zee werd een populaire badplaats. Als eersten vestigden er zich rijke mensen uit de Randstad. Later breidde het badtoerisme zich uit tot alle sociale klassen. Egmond aan Zee ontwikkelde zich tot een familiebadplaats met verhuur van kamers en zomerhuizen. De stijging van het aantal toeristen in de tweede helft van de twintigste eeuw leidde tot een grote welvaart. Daardoor veranderde het beeld van Egmond aan Zee op vele gebieden. Voor het dialect betekende dit echter een teruggang. Men moest met de vakantieganger immers standaardtaal spreken. Voor dergelijke vormen van communicatie volstond het lokale dialect niet.

Het Egmondse dialect, in de volksmond 'Derpers' genoemd, wordt in de dialectatlas van Noord-Holland als een apart dialect aangeduid. Hoewel Egmond aan Zee geografisch tot het Kennemerland behoort, wordt het Egmondse dialect niet tot het Kennemerlands gerekend. Het Egmondse dialect hoort bij het zogenaamde 'Kusthollands'. In andere bronnen kunnen we ook de term 'Strandhollands' vinden. Het 'Kusthollands' is een verzamelnaam voor de Noord- en Zuid-Hollandse kustdialecten, die voor het eerst door Winkler (1874) gehan-

teerd wordt. Wat maakt het ‘Kusthollands’ zo bijzonder? Wat zijn algemene kenmerken van deze dialectgroep en welke dialecten kunnen we tot het ‘Kusthollands’ rekenen?

Tot de dialecten die onder het begrip ‘Kusthollands’ vallen, behoren bijvoorbeeld de dialecten uit Katwijk aan Zee, Scheveningen, Zandvoort, Noordwijk aan Zee en Egmond aan Zee. Deze dialecten lijken heel sterk op elkaar, maar ze verschillen ook. In het boek ‘Nederlandse dialectkunde’ door Weijnen (1966:436) lezen wij:

“Het Strandhollands wordt bij Winkler passim gekarakteriseerd. Exclusief schijnt te zijn *iet* voor ontkennend ‘niet’. In het Hollands hebben Zandvoorts en Katwijks exclusief *zûs* = ‘zes’, *verrek* = ‘vork’, *laaj* = ‘lui’, *laajwaegn* = ‘luiwagen’. Dat men een afzonderlijk Strandhollands kan onderscheiden, is natuurlijk vooral gelegen in de sociale structuur. Met deze Noordzeevissers immers moet het contact der overige Hollanders gering geweest zijn. De invloed van het mondaine badleven kan er nog slechts recent zijn. Pas in 1818 is te Scheveningen door Jacob Pronk het eerste badhuisje gebouwd. Het Strandhollands vertoont vooral met het Noordhollands overeenkomsten: *sk* i.p.v. *sch*, *-les* < *-sel*.”

Deze dialectgroep onderscheidt zich sterk van wat er verder landinwaarts gesproken wordt. Er zijn twee verklaringen voor het ontstaan van het ‘Kusthollands’. De eerste verklaring is dat het dialect is ontstaan door contacten binnen de vissersbevolking. De tweede verklaring is dat het een overblijfsel van de oorspronkelijke http://nl.wikipedia.org/wiki/Hollands_%28dialect%29 dialecten is die nog sterke kenmerken van het Fries moeten hebben getoond. Deze variëteit zou dan door de vissersgemeenschap intact gehouden zijn.

Berns (2004:32) beschrijft de kenmerken van het Egmondse dialect in zijn boek over het Noord-Hollands als volgt:

“Het dialect van Egmond aan Zee is een buitenbeentje, dat wil zeggen het ontrondt. De palatale *eu*’s in woorden als *zeun*, *zeumer*, *weune* en *deur* (wonen, zoon, zomer en door), die zo typisch Hollands zijn, worden tot *ee*’s: *zeen*, *zemer*, *wene*, *deer*. *Boter* werd via *butter* tot *better* en *schotel* via *schuttel* tot *schettel*. De *uu* in woorden als *vuur* en *duur* is *ie*: *vier*, *dier* en ook *stiere* (sturen), *skier* (schuur), *mier* (muur).”

Vaak sluit het Egmonds echter ook weer aan bij het Nederlands, met enkele uitzonderingen. De *ij* is *ai* (*bai* in plaats van *bij*) en de *ui* is *oi* (*Doitsland* in plaats van *Duitsland*). Een heel opvallend kenmerk is het weglaten van de *h* aan het woordbegin. De *h* wordt nooit uitgesproken. Opvallend is ook dat een *n* gevolgd door *d* of *t ng* wordt (tand wordt *tangd*). Een ander bijzonder kenmerk van het dialect is de *sch*. *Sch* is *sk* in het ‘Derpers’. Woorden als *schip*, *schipper*, *school* zijn in het ‘Derpers’ *skip*, *skipper* of *skool*.¹

1 In verband met de *sk*-uitspraak van *sch* verwijzen we graag naar een verslag door Jo Daan (1981).

Lannoy en Denneboom (1992:72) beschrijven nog andere typische kenmerken van het Egmondse dialect. Het onzijdig lidwoord wordt met het zelfstandig naamwoord samengevoegd als dit met een klinker begint. Een voorbeeld voor dit verschijnsel is: *het altaar* wordt *taltaar*. *Aa* wordt soms gediftonggeerd tot *ae* (slaat = *slaet*) en *aa*'s worden daarentegen soms *ee*'s (kaas = *kees*). Tenslotte noemen Lannoy & Denneboom (1992:72) het 'samensmelten' van bekende uitdrukkingen tot één woord als een opvallend kenmerk van het dialect. De Nederlandse uitdrukking *kijk hier eens* wordt bijvoorbeeld in zijn 'Derpers' *kekier*. Tot slot willen we de opvallende uitspraak van de *w* noemen. De *w* heeft in het dialect van Egmond aan Zee een Engelse uitspraak.²

Behalve fonologische zijn er ook morfologische kenmerken: in het dialect valt ook op dat het verleden deelwoord niet met het voorvoegsel *ge-* wordt gevormd. Het wordt in de meeste gevallen gewoon met een *e-* gevormd. Het verleden deelwoord *gewonnen* wordt in het 'Derpers' uitgesproken als *ewonne*. Een ander opvallend verschijnsel zijn de diminutieven. De gewone verkleiningsuitgang in het dialect van Egmond aan Zee is *-ie*. Voorbeelden zijn de woorden *boekie* voor boekje en *koppie* voor kopje.

Het onderzoek

Theoretische achtergrond van het onderzoek

Vanwege het dialectverlies pasten in de vorige eeuw de dialecten in grotere gebieden zich aan elkaar aan. Er ontstonden zogenaamde regiolecten. Janssens en Marynissen (2008:181) drukken dat als volgt uit:

“De verruimde communicatie die het gevolg was van in andere plaatsen schoolgaan, werken, inkopen doen en uitgaan heeft betekend dat de oorspronkelijke, lokaal gemarkeerde, zogenaamde primaire dialectkenmerken steeds meer werden ingeruild voor grootschaliger, regionale, ook wel secundair genoemde kenmerken.”

Het resultaat van dergelijk dialectverlies is niet homogeen. Het lijkt alsof de gesproken taal in de praktijk uit meerdere variëteiten bestaat. Janssens en Marynissen (2008) stellen het zogenaamde variëteitencontinuüm als volgt voor:

A _____ B
dialecten tussenvariëteiten Standaardnederlands

Dit continuüm loopt vanaf een dialectische pool (A) over allerlei tussenvariëteiten naar een standaardtalige pool (B).

² In 1998 heeft een groep van dialectliefhebbers uit Egmond aan Zee een ringband samengesteld met daarin woorden en uitdrukkingen uit het dialect van Egmond aan Zee. Zie Kohnen (2011:17) voor een uitvoeriger beschrijving hiervan, en verder ook het boek 'Egmonds dialect. Woorden en uitdrukkingen uit Derp' door Konijn (1998).

“Behalve die twee variëteiten die zich aan de polen van het continuüm bevinden, komen alle mogelijke tussenvariëteiten voor, die iets meer bij de dialecten kunnen aanleunen of wat dichter bij de standaardtaal kunnen aansluiten, afhankelijk van factoren als leeftijd, sociale klasse en opleidingsniveau, het verschil stad/platteland en regio, het man/vrouw-onderscheid en de situatie of omstandigheden. Regiolect is een tussenvariëteit die iets meer in de richting van de dialecten zit en die met name het voordeel biedt dat mensen er een dubbele loyaliteit mee kunnen uitdrukken, namelijk zowel tegenover de grotere maatschappij als tegenover de kleinere regionale gemeenschap waarmee ze zich verbonden voelen.” (Janssens en Marynissen 2008:183)

Welke variëteiten de informanten in Egmond aan Zee spreken komt in dit artikel aan bod.

De horizontale en verticale dimensie

Bij taalvariatie is er sprake van verschillende dimensies. Bellmann (1957) onderscheidt tussen een horizontale dimensie en een verticale dimensie. De verticale dimensie geeft het continuüm aan dat bestaat tussen de standaardtaal en de dialecten. Hier wordt onderzoek gedaan naar het taalgebruik in verschillende situaties. Daarnaast onderscheidt Bellmann de horizontale dimensie als het continuüm van dialecten onder elkaar. Op basis van taalkundige kenmerken worden dialecten in de horizontale dimensie tot een dialectgroep samengevat of krijgen ze de markering ‘apart dialect’. In het geval van Egmond aan Zee kunnen we van een apart dialect spreken, omdat het ‘Derpers’ afwijkt van andere dialecten.

Herrgen en Schmidt (1989:304) beschrijven de dimensies als volgt:

“Seit langem gilt das wissenschaftliche Interesse Günter Bellmanns der Zweidimensionalität des Dialektes. Wie er jüngst gezeigt hat, kann eine “zweidimensionale Dialektologie”, soweit es um theoretische Ansätze und Forschungsprogramme geht, auf eine lange Tradition zurückblicken: Die Erkenntnis, daß Dialekte neben der horizontalen, d.h. der arealen Dimension mindestens eine weitere, eine vertikale, also in erster Linie soziale Dimension haben, läßt sich ansatzweise schon bei Johann Christoph Adelung nachweisen. Daß beide Dimensionen auch im Zusammenhang zu erforschen seien, hat Rudolph von Raumer bereits 1857 gefordert. Dem steht eine fast ebenso lange Forschungspraxis gegenüber, in der zunächst die traditionelle Sprachgeographie und später die Soziolinguistik in ihrer Gesamtheit jeweils eine der beiden Dimensionen vereinseitigend herausgestellt haben.”

We willen in het volgende onderzoek de verticale dimensie van het Egmondse dialect nader bekijken. We gebruiken de methode die door Herrgen en Schmidt (1989) werd voorgesteld en willen verticale taalcontrasten bij de informanten uit Egmond aan Zee kwantificeren. In het Duitstalige gebied werd op dit gebied recentelijk ook door Kehrein (2008) onderzoek gedaan.

Beschrijving van het onderzoek

De methode die Schmidt en Herrgen (1989) hebben ontwikkeld voor de analyse van dialectische gegevens, wordt in een artikel '*Dialektalität als phonetische Distanz. Ein Verfahren zur Messung standarddivergenter Sprechformen*' door Herrgen (2001) uitvoerig gepresenteerd. Deze methode kwantificeert de fonetische afstand van verschillende dialecten tot de standaardtaal. Met toenemende fonetische afstand neemt de verstaanbaarheid van de dialecten af. De methode werd in verschillende onderzoeken toegepast. Daarbij werd de validiteit en betrouwbaarheid van de methode goed bevonden.³

Het procedé is in staat om de structuur van het taalgebruik in dialectregio's af te beelden. Bovendien kan dialectverlies nauwkeurig in kaart gebracht worden. Bij bepaalde resultaten kan men spreken van een absoluut dialectverlies. Bovendien werd geconstateerd dat in bepaalde spreesituaties verschillende taalvarianties gesproken werden die significant van elkaar afwijken en dat taalverandering kwantificeerbaar wordt. Dit staat voor de validiteit van de methode. Metingen van dezelfde variëteiten leidden tot overeenkomende resultaten, wat de betrouwbaarheid van de methode ondersteunt.

In de methode van Schmidt en Herrgen (1989) worden verbale uitingen in verschillende spreesituaties onderzocht. Per situatie wordt de fonetische afstand tot de standaardtaal berekend. In het onderzoek wordt geen rekening gehouden met intonatie. Omdat hier sprake is van een fonetische meetmethode blijven syntactische, morfologische en lexicale dialecteigenschappen buiten beschouwing. De verzamelde data moeten fonetisch getranscribeerd worden. Bij de meetmethode werden de fonetisch getranscribeerde woorden met het referentiesysteem (het Standaardnederlands) vergeleken. In het algemeen kan men zeggen dat voor elk verschil van een fonetisch kenmerk een score toegekend wordt. Het uiteindelijke resultaat is een d-score voor elke spreesituatie. Onder d-score verstaan we het resultaat van de gemeten afstanden tussen de fonetisch getranscribeerde woorden en het referentiesysteem. Om betrouwbare resultaten te krijgen zijn ongeveer 150 woorden bij de spontane spraak en 100 woorden bij vertaalde fragmenten nodig.

Concreet gaat de methode op het gebied van de klinkervariatie als volgt te werk: de monoftongen en diftongen worden in vier dimensies beschreven: een hoog-laag dimensie, een voor-achter dimensie, de ontronding van de lippen en de nasale klanken. Om de precieze plaats van articulatie voor de verschillende monoftongen en diftongen aan te geven, wordt gebruik gemaakt van een hoog-laag dimensie en een voor-achter dimensie.⁴ De getranscribeerde woor-

3 We verwijzen graag naar Hilgert (1995) en Lameli (1999).

4 Voor het klanksysteem van de Nederlandse klinkers verwijzen we naar een figuur van Appel et al. (2002:253). Hier wordt het klanksysteem van de Nederlandse klinkers; uitgesplitst naar de mate en plaats van de grootste vernauwing in de mondholt en naar de vorm van de lippen, voorgesteld. Bovendien verwijzen we naar de klinkerdriehoek. De International Phonetics Association (IPA) heeft de fonetische symbolen internationaal vastgelegd.

den worden vergeleken met het referentiesysteem. Hier worden bij verschillen of contrasten punten gegeven. Bij een contrast van een halve positie wordt een halve punt gegeven, bij contrasten van een positie wordt een punt en bij grotere afstanden anderhalve punt gegeven. Verschillen van klanken op het vlak van ontronding krijgen een volle punt. Tot slot is er een vierde dimensie bij de klinkers. De verschillen van klanken op het vlak van nasaliteit worden eveneens met een volle punt aangegeven. Bovendien wordt het gebruik van een diftong in plaats van een monoftong, een korte monoftong in plaats van een diftong en een lange monoftong in plaats van een diftong met drie punten gewaardeerd. Herrgen (2001:4) geeft voor het Duitse taalsysteem het volgende voorbeeld: [ɛʃə] vs. [aʃə] (Asche).⁵ In het Duitse voorbeeld kunnen we het volgende contrast constateren: hele positie naar boven van [a] naar [ɛ]. Dit wordt met een punt gewaardeerd. Exemplarisch geven we voor het Nederlandse taalsysteem het volgende voorbeeld: [skɛ:p] vs. [sxa:p] (schaap). In het toegepaste Nederlandse voorbeeld kunnen we ook constateren: hele positie naar boven van [a] naar [ɛ]. Dit wordt eveneens met een punt gewaardeerd. Samenvattend constateren we voor de monoftongen en diftongen:

- halve positie per dimensie (0,5 punten)
- hele positie per dimensie (1 punt)
- anderhalve positie en meer per dimensie (1,5 punten)
- verschillen bij de ontronding (1 punt)
- verschillen bij neusklanken (1 punt)
- de hoogste score voor een monoftong of diftong (3 punten)

Bij de medeklinkers wordt een analoog systeem gebruikt, dat uit drie dimensies bestaat. De drie dimensies zijn: manier van articulatie, plaats van articulatie en stemgeving. De getranscribeerde woorden worden ook hier met het referentiesysteem vergeleken en bij verschillen of contrasten worden punten gegeven.⁶ Exemplarisch komen we voor het Nederlandse taalsysteem nog eens terug op het voorbeeld [skɛ:p] vs. [sxa:p] (schaap). De berekening van de contrasten betreffende de klinkers levert een punt op. Daarnaast verschillen ook de medeklinkers: [skɛ:p] vs. [sxa:p] (schaap). We onderscheiden de standaardtalige klank [x] en de dialectische klank [k]. De twee klanken zijn allebei stemloos (dimensie stemgeving) en horen bij de groep van velaire klanken (plaats van articulatie). Het contrast betreffende de twee klanken is de *manier* van articulatie. De klank [x] rekenen we tot de fricatieven en de klank [k] tot de plosieven of plofklanken. Dit contrast wordt eveneens met een punt gewaardeerd.

5 Herrgen (2001) geeft in zijn artikel uitgebreide illustraties.

6 Zie ook hier Herrgen (2001) voor illustraties.

Behalve voor uitspraakverschillen bij klinkers en medeklinkers worden ook voor het kenmerk wegvallen van de ‘langere duur’ en een woordaccent scores gegeven. In de onderzoeksmethode wordt geen rekening gehouden met morfofonologische processen zoals assimilatie.

De voorgestelde methode kwantificeert de fonetische afstanden tussen een dialect en de standaardtaal. De uiteindelijke d-score wordt dan als volgt berekend: het aantal punten wordt door het aantal woorden gedeeld. Voorbeeld: Bij een tekstfragment van 100 woorden worden 60 punten gemeten. $D\text{-score} = 60 \text{ punten} / 100 \text{ woorden} = 0,6$. Dit betekent dat we per woord een afwijking van 0,6 punten hebben. Door het berekenen van de d-scores wordt de dialecticiteit van uitingen weergegeven. Bij een nulscore zijn er geen afwijkingen van het referentiesysteem.

De opnamesituaties van het onderzoek

Om een goed beeld te krijgen van de verticale dimensie bij taalvariatie, moet in beeld gebracht worden hoe het taalgebruik in een hele reeks situaties klinkt. Er werd voor vijf situaties gekozen, die het hele spectrum van standaardtaal tot dialect weerspiegelen.

In situatie één moesten de informanten een tekst in het Standaardnederlands voorlezen. De informanten moesten in deze situatie de tekst zo goed mogelijk in het Nederlands voorlezen. De tekst werd op het internet gezocht.⁷

De tweede situatie bestond uit een vertaalttest. Hier kreeg de informant een tekst in het dialect aangeboden (Eltink 1993:9) en moest die tekst zo goed mogelijk naar het Standaardnederlands vertalen.

In situatie drie werd een interview afgenomen. De informant moest met de onderzoeker, die Standaardnederlands sprak, een gesprek voeren. In deze gespreksituatie zaten de informant en de onderzoeker in een ‘face-to-face’ situatie.

De vierde situatie bestond uit een spontane conversatie. De informant koos in dit geval voor een vertrouwelijke persoon. Hier wordt de dagelijkse taal gesproken. De onderzoeker was in deze situatie niet aanwezig.

De vijfde situatie bestond weer uit een vertaalttest. De informanten kregen zinnen in de standaardtaal aangeboden die ze zo Egmonds mogelijk moesten vertalen. Bij de samenstelling van deze vertaalttest werden zinnen uit de dialectatlas van Noord-Holland gekozen (Daan 1969:51).⁸

7 http://lands.let.ru.nl/cgn/doc_Dutch/topics/version_1.0/annot/orthography/ort_prot.pdf

8 Bij het samenstellen van deze vertaalttest, hebben we ons gebaseerd op de Egmondse zinnen uit de dialectatlas van Noord-Holland door Daan (1969:51). In deze zinnen konden we twintig klankcorrespondenties constateren. Dat zijn, telkens met een voorbeeld, en telkens in de volgorde Standaardnederlands > dialect: a. > ae (slaat > slaet), nd > ngd (standbeeld > stangdbeeld), u > è / I (knuppel > kneppel/knippel), u > ò (bukken > bokken), u. > ou (duwen > douwen), uu > i. (duur > dier), au > a. (blauw > blaaw), a. > e. (schaap > skeep), e. > I. (keer > kier), ei > a. (dienstmeisje > dienstmaatje), è > a (sterk > stark), o. > oa

Samenvattend spreken we in het onderzoek van vijf situaties:

A = Een voorgelezen tekst in het Standaardnederlands

B = Vertaling naar het Standaardnederlands

C = Spontaan interview met een onderzoeker

D = Spontane conversatie met een kennis

E = Vertaling naar het dialect

De spreeksituaties werden met opnameapparatuur opgenomen. Al het opgenomen materiaal werd getranscribeerd.⁹

De geïnterviewde personen

De groep informanten bestond uit drie vrouwen en drie mannen. De informanten zijn tussen de 34 en 87 jaar oud en zijn, behalve twee personen, allen in Egmond aan Zee geboren. Deze twee informanten zijn in het ziekenhuis in Alkmaar geboren. Maar zij wonen allen het grootste deel van hun leven in Egmond aan Zee. Twee personen waren gedurende de Tweede Wereldoorlog voor een jaar geëvacueerd en een andere persoon werkte drie jaar in IJmuiden.

spreker	geboortejahr	beroep	opname
1	1923	huisschilder	2010
2	1930	coupeuse	2010
3	1944	postbode	2010
4	1948	huisvrouw	2010
5	1975	verkoper	2010
6	1976	lerares	2010

Tab. 1: Geboortejahr en beroep van de informanten.

Bij de keuze van de informanten waren de volgende criteria van belang: geslacht, leeftijd, woonsituatie. De informanten hebben altijd in Egmond aan Zee gewoond. Er werden drie generaties gekozen: een oude generatie (vanaf tachtig jaar), een middelbare generatie (rond de zestig jaar) en een jonge generatie (tussen de dertig en vijfendertig jaar). De verdeling van mannelijke en vrouwelijke informanten was gelijk. Door de keuze voor drie generaties hopen we de jongste decennia in de lokale taalgeschiedenis te kunnen reconstrueren. Taalkundigen gaan er immers van uit dat het taalgebruik vanaf een bepaalde leeftijd, zo ongeveer het twintigste levensjaar, alleen in uitzonderlijke omstandigheden nog

(groot > groat), o. > e. (wonen > wenen), ò > è (korf > kerf), ò > a (nog > nag), ui > oi (Duitser > Doitser), ij > ai (rijp > raip), eu > e. (reus > rees), h > - (hart > art), sch > sk (schipper > skipper).

⁹ De volledige transcripties kunnen in Kohnen (2011: 67) nagelezen worden.

ingrijpend verandert. De oudste informanten representeren dus het taalgebruik van rond 1950, de jongste dat van de jaren 1990.

Resultaten

In dit onderzoek willen we een beeld schetsen van het taalcontinuüm in Egmond aan Zee. De zogenaamde verticale dimensie geeft het continuüm aan dat bestaat tussen de standaardtaal en het dialect. We controleren door middel van empirische data de tegenwoordige taalsituatie in Egmond aan Zee. Bovendien is het de bedoeling om dialectverlies bij de geïnterviewde personen aan te tonen. Na de uitvoering van het onderzoek beschikken we over een groot aantal gegevens. De bewerking wordt in deze paragraaf getoond.

Met de onderzoeksmethode wordt de structuur van het taalgebruik in verschillende situaties geanalyseerd. Ten eerste bespreken we de individuele taalbeheersing van de geïnterviewde personen aan de standaardtalige pool. Daarna wordt de individuele taalbeheersing aan de dialectische pool getoond. De data worden onderzocht met behulp van de boven uitgelegde meetmethode.

Overzicht

In het diagram (figuur 3) worden de resultaten van de fonetische afstanden met het Standaardnederlands voor de verschillende opnamesituaties weergegeven. Door de gebruikte meetmethode worden fonetische afstanden (d-score) per woord berekend. Deze d-score wordt in het diagram van boven naar beneden stijgend op de y-as weergegeven. Op de x-as worden de betreffende informanten aangegeven.

Analyse

Bekijken we de fonetische afstand met de standaardtaal, dan vallen aan de standaardtalige pool opmerkelijk veel overeenkomsten op. Het lijkt erop dat de informanten niet ver van elkaar verwijderd liggen, en allemaal een behoorlijke tot goede standaardtaal hanteren in bepaalde situaties. Kehrein (2008) heeft voor het Duitse taalgebied analoge d-scores gemeten.

De resultaten betekenen dat zowel de oude sprekers als ook de twee jonge sprekers bij de standaardtalige opnamesituaties A en B een manier van spreken produceren die we in verband met de verticale dimensie als een standaardtalige variëteit kunnen beschouwen. De enige spreker die opvallend van de andere informanten afwijkt, is spreker 1. Met een d-score van 0,54 in spreesituatie A wijkt deze spreker tweemaal zo sterk af.

Bij de dialectische pool met de opnamesituaties (D = Spontane conversatie met een kennis en E = Vertaling naar het dialect) is de fonetische afstand

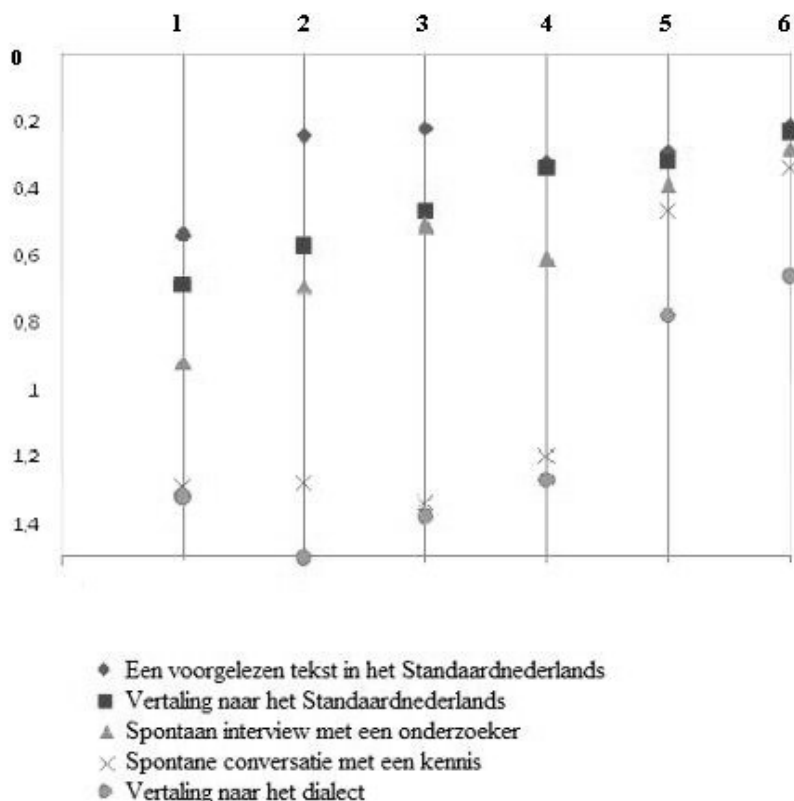

Fig. 1: Fonetische afstand in vergelijking met de standaardtaal van alle opnamesituaties

per persoon groter dan bij de opnamesituaties van de standaardtalige pool. Bovendien kunnen we verschillen tussen de verschillende sprekers en ook tussen de generaties aantonen.

We kunnen hier bij de oude sprekers een stabiliteit van de dialectische varianten constateren. Het lijkt dat bij de jongste generatie dialectische varianten wegvallen. Uit de vertaalttest bleek dat de sprekers 5 en 6 typische dialectische varianten niet meer vormen (bijv. het weglaten van de h aan het begin van een woord). In ieder geval kunnen we van een groot verschil spreken tussen de twee oude generaties en de jongste generatie wat betreft hun taalgebruik in deze twee opnamesituaties. De oude generaties lijken nog steeds in hun dialect gesocialiseerd te zijn. Bij de jongste generatie kunnen we hoogstens nog van een passief gebruik van de dialectische varianten spreken: in de vertaalttest halen ze scores van resp. 0,78 en 0,66, maar in het gesprek met een kennis gebruiken ze sommige typische dialectische varianten nooit. Zo kent spreker 6 nog wel

	spreker 1	spreker 2	spreker 3	spreker 4	spreker 5	spreker 6
A	0,54	0,24	0,22	0,32	0,32	0,21
B	0,69	0,57	0,47	0,34	0,39	0,28

Tab. 2: Fonetische afstand met het Standaardnederlands in de opnamesituaties A = Een voorgelezen tekst in het Standaardnederlands en B = Vertaling naar het Standaardnederlands.

	spreker 1	spreker 2	spreker 3	spreker 4	spreker 5	spreker 6
D	1,29	1,28	1,34	1,20	0,47	0,34
E	1,32	1,51	1,38	1,27	0,78	0,66

Tab. 3: Fonetische afstand met het Standaardnederlands in de opnamesituaties D = Spontane conversatie met een kennis en E = Vertaling naar het dialect.

een aantal dialectische varianten, maar ze gebruikt ze nooit in haar dagelijkse communicatie met kennissen. In dit verband is zeker interessant om op te merken dat spreker 6 de dochter is van spreker 3. Ze geeft aan dat ze thuis nooit met haar ouders ‘Derpers’ heeft gesproken. Haar moeder is niet afkomstig uit Egmond aan Zee. Dus werd en wordt thuis gewoon voor een standaardtalige variëteit gekozen. Bij de jongste generatie kunnen we dus minder dialectgebruik aantonen.

Interessant is ook de vergelijking tussen de opnamesituaties C en D (C = Spontaan interview met een onderzoeker en D = Spontane conversatie met een kennis). Deze situaties brengen immers het taalgebruik in kaart in enerzijds ‘secundaire’ contacten, i.e. contact met vreemden, en anderzijds binnen de peer group in een lokale context. In de opnames van de jonge generatie (Spreker 5 en 6) kunnen we duidelijk horen dat ze in beide situaties voor een standaardtalige variant kiezen. De andere personen kiezen in de ene situatie voor een dialectische, in de andere voor een standaardtalige variëteit. Dit betekent dat ze gebruik maken van twee variëteiten uit het talencontinuüm. Een dergelijke situatie waarin twee verschillende situaties worden gehanteerd, noemt men *diglossie*.

	spreker 1	spreker 2	spreker 3	spreker 4	spreker 5	spreker 6
C	0,92	0,69	0,51	0,61	0,29	0,23
D	1,29	1,28	1,34	1,20	0,47	0,34

Tab. 4: Fonetische afstand met het Standaardnederlands in de opnamesituaties C = Spontaan interview met een onderzoeker en D = Spontane conversatie met een kennis.

Aan de hand van deze tabel kunnen we zien dat de oude sprekers in het gesprek met een kennis (de D-situatie) dialectische varianten gebruiken. Hier kunnen we een opvallend ‘switchen’ tussen twee elementen van twee taalvariëteiten aantonen. Dat betekent dat de spreker deze variantenkeuze bewust beïnvloedt. De zogenaamde ‘code switching’ is een kenmerk van de diglossie. In een informeel gesprek kiezen de sprekers van de oude generatie voor een dialectische variëteit en voor een formeel gesprek voor een standaardtalige variëteit.

Ook de C-situatie is interessant: hier wordt een continue ontwikkeling in de richting van meer standaardtaal vastgesteld. Spreker 6, die als een spreekster van het Poldernederlands getypeerd kan worden, haalt de hoogste scores. Er is door sommige auteurs (Stroop 1998, Van der Horst 2008) op gewezen dat ontwikkelingen als het Poldernederlands op termijn de toekomst van het Standaardnederlands zouden kunnen bedreigen. De resultaten in de tabel plaatsen dergelijke stellingen in perspectief: het klopt dat het taalgebruik van bepaalde mensen in de Randstad gevoelig afwijkt van de standaardtaal, maar hieruit concluderen dat de standaardtaal verdwijnt, lijkt voorbarig. De positie van de standaardtaal is bij jongeren sterker dan ooit tevoren.

Tot slot constateren we bij spreker 1 een opvallend groot gebruik van dialectische varianten in alle opnamesituaties. Ook bij het interview met een onderzoeker maakt hij gebruik van deze variëteit. Hij geeft zelf aan dat hij in het dagelijkse leven altijd het ‘Derpers’ spreekt en het Standaardnederlands als schrijftaal gebruikt. De informant kiest in het dagelijkse leven voor een lage variëteit (dialect) en schakelt in bepaalde situaties om en kiest voor een hoge variëteit (standaardtaal). De spreker 1 is in zijn dialect ‘diep’ gesocialiseerd, en combineert die eigenschap met een beperkte standaardtaalbeheersing. Ook de andere sprekers van de oude generatie zijn in een grote mate in het dialect gesocialiseerd. Daartegenover geven de sprekers van de jongste generatie aan dat ze überhaupt geen ‘Derpers’ in het dagelijkse leven gebruiken. Het lijkt dat we hier een blijvende en snelle invloed van het Standaardnederlands kunnen constateren waarbij op een locatie in één generatie tijd de gesproken standaardtaal wordt geïntroduceerd in een diglossisch repertoire en het dialect meteen in de marginaliteit dringt. Het gaat hier duidelijk om een bijzonder dramatische ontwikkeling.

Conclusie

Tot ongeveer een eeuw geleden sprak niet alleen in Nederland, maar ook in de meeste West-Europese landen bijna iedereen in het dagelijkse leven dialect. De standaardtaal werd door de meeste mensen als schrijftaal gebruikt. Standaardtaal spreken was voor de geleerde wereld. Met de verandering van een geïsoleerde en agrarische naar een open en industriële samenleving verloren de dialecten hun functionaliteit. De redenen voor minder dialectgebruik van het Egmondse dialect werden in dit artikel uitgebreid beschreven. De sociale druk op de dialecten nam en neemt altijd nog toe. De invloed van en de belangstelling voor het Standaardnederlands is zo groot dat de dialecten bijna nooit

meer op de jonge generatie worden overgebracht. En de overdracht op nieuwe generaties is natuurlijk wezenlijk voor het voortbestaan van een taalsysteem.

Dat de dialecten hierdoor sterk onder druk komen te staan, daar zijn de deskundigen het over eens. Daarom leggen zowel taalkundigen als dialectliefhebbers er zoveel mogelijk van vast, voor het te laat is. Vanaf de jaren zeventig zou er sprake zijn van een zekere ‘dialectrenaissance’. Voorts wordt op vele plaatsen het dialect tegenwoordig ook positief onder de aandacht gebracht; elders worden de dialecten als streektaal erkend. Het zou interessant zijn om het hier uitgevoerde onderzoek te herhalen op andere plaatsen in Nederland. Het blijft tot dusver immers een open vraag in welke mate dergelijk grootschalig dialectverlies overal in Nederland optreedt. De onderzoeksresultaten hierover bieden op dat punt zeker geen eensluidende conclusie op. Bovendien heeft het meeste onderzoek naar taalgebruik in Nederland gebruik gemaakt van methodes die niet het hele dialectcontinuüm in kaart brengen, maar bijvoorbeeld vooral werken met vertaalopdrachten, die in ons onderzoek voor sommige generaties toch niet erg representatief bleken voor het hele taalgebruik.

Ondanks de kentering in de gedachten en de beleidsinspanningen zijn we er zeker van dat het Egmondse dialect niet te redden is. Egmond aan Zee ligt vlakbij het Randstadgebied waar de invloed van het Standaardnederlands heel groot is. Dit beïnvloedt vooral de jongste generatie in hun dagelijks taalgebruik. De resultaten van ons onderzoek tonen bij de generatie tussen de dertig en vijfendertig dramatisch dialectverlies aan. Wat niet in het dagelijkse leven wordt gesproken, kan men ook niet in stand houden. Bij de andere generaties kunnen we nog wel dialectkennis constateren. Bij deze generaties leeft het Egmondse dialect nog; het gaat hier wellicht om de laatste generaties van dialectsprekers uit Egmond aan Zee.

Literatuur

- Appel, R., Baker, A., Hengeveld, K., Kuiken, F. en Muysken, P. (red.) (2002). *Taal en taalwetenschap*. Oxford: Blackwell.
- Bellmann, G. (1961). *Mundart und Umgangssprache in der Oberlausitz. Sprachgeographische und sprachgeschichtliche Untersuchungen zwischen Schwarzwasser und Lausitzer Neiße*. Marburg: Elwert.
- Berns, J. (2004). *Noord-Hollands*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Daan, J. (1969). ‘Dialectatlas van Noord-Holland’. In: *Reeks Nederlandse Dialectenatlassen*, deel 13.
- Daan, J. (1981). ‘sk En sch’. In: Stroop, J. (red.). *Nederlands dialectonderzoek*. Amsterdam: Huis aan de drie grachten, 59-60.
- Herrgen, J. und Schmidt, J. (1989). ‘Dialektalitätsareale und Dialektabbau’. In: Putschke, W. (Hrsg.). *Dialektgeographie und Dialektologie. Günter Bellmann zum 60. Geburtstag von seinen Schülern und Freunden*. Marburg: Elwert, 304-346.

- Herrgen, J. et al. (2001). Dialektalität als phonetische Distanz. Ein Verfahren zur Messung standarddivergenter Sprechformen. URL: <http://uni-marburg.de/fb09/dsa/publikationen/dialektalitaetsmessung> (Geraadpleegd op 01.11.2011)
- Hilgert, P. (1995). Reliktdialektalität und Sprachvariation. Untersuchungen zur variativen Kompetenz/Performanz in Neurath/Westeifel. Mainz: Johannes Gutenberg-Universität.
- Hoppenbrouwers, C. (1990). Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands. Muiderberg: Coutinho.
- Horst, van der J. (2008). Het einde van de standaardtaal. Amsterdam: Meulenhoff.
- Janssens, G. en Marynissen, A. (2008). Het Nederlands vroeger en nu. Leuven: Acco.
- Kehrein, R. (2008). Regionalsprachliches Spektrum in der Kleinregion Waldshut-Tiengen. Marburg: Forschungszentrum Deutscher Sprachatlas.
- Kohnen, S. (2011). Een analyse van het ‘Derpers’. Het Noord-Hollandse dialect van het vissersdorp Egmond aan Zee. Münster: Westfälische Wilhelms-Universität.
- Konijn-de Groot, J. (1998). Egmonds dialect. Woorden en uitdrukkingen uit ‘Derp’. Egmond aan Zee: Dekker.
- Lameli, A. (1999). Dialektveränderung in natürlichen Gesprächssituationen. Eine empirische Untersuchung anhand des Stadtdialektes von Mainz. Mainz: Johannes Gutenberg-Universität.
- Lannoy, K. en Denneboom, B. (1992). Derper-Hoever-Binder. Over geschiedenis en volksleven van de drie Egmonden. Egmond aan Zee: Dekker.
- Stroop, J. (1998). Poldernederlands. Waardoor het ABN verdwijnt. Amsterdam: Bakker.
- Weijnen, A. (1966). Nederlandse dialectkunde. Assen: Van Gorcum.
- Winkler, J. (1874). Algemeen Nederduitsch en Friesch dialekticon. Den Haag: Martinus Nijhoff.